

Зерновий комплекс України в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави

У статті аналізується динаміка і структура виробництва зернових в Україні з метою встановлення їх відповідності індикаторам продовольчій безпеці.

продовольча безпека, виробництво зернових

Аграрний сектор, сільське господарство в економіці будь-якої держави займає особливе місце. Специфічність ролі, що відведена сільському господарству, зумовлена виробництвом продуктів харчування, як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, виробництвом сировини для багатьох видів непродовольчих товарів і продукції виробничого призначення. Тобто, по суті, рівень розвитку сільського господарства в своїй більшості визначає рівень економічної безпеки країни та її складової – продовольчої безпеки. [2].

Продовольча безпека важлива складова безпеки національної, що гарантує політичну незалежність країни, її економічну цілісність, та стабільну соціальну забезпеченість населення.

Стан агропродовольчої сфери, яка виробляє продукти харчування, її продуктивність, ефективність та екологічність функціонування один із головних оцінних критеріїв прогресу цивілізації, а стан ринку продовольства – є індикатором здоров'я національної економіки в цілому.

Враховуючи багатофункціональність та складність структури продовольчого комплексу, оцінка рівня його розвитку передбачає здійснення аналізу окремих складових продовольчого комплексу за системою показників [3]:

1-ша група – показники природно-ресурсного забезпечення продовольчого комплексу;

2-га група – показники, що характеризують рівень виробництва продовольчого комплексу;

3-тя група – показники, що характеризують споживання продуктів харчування;

4-та група – показники, що характеризують екологічну безпечність продовольчої продукції;

5-та група – показники якості життя.

З метою аналізу забезпечення продовольчої безпеки країни особливої уваги заслуговують показники другої групи, яка представлена:

- узагальнюючими вартісними показниками розвитку сільського господарства, харчової промисловості та торгівлі продовольчими товарами в розрізі галузей та регіонів;

- показниками виробництва продукції в натуральному виразі за видами продуктів, на душу населення та в регіональному розрізі

- показниками імпорту продовольчих товарів для задоволення потреб населення власної країни.

Критичним товаром щодо забезпечення населення продуктами і оцінки продовольчої безпеки країни є зерно (пшениця). Розрахунки стверджують, що за рахунок зерна населення світу задовольняє 56% своїх потреб у продовольстві [3].

Зокрема стан міжнародної продовольчої безпеки оцінюють за двома показниками: обсягом світових зернових запасів, що переходять до наступного врожаю та рівнем світового виробництва зерна на одну особу. Перший показник обчислюють у відсотках від річного обсягу споживання зерна; він характеризує стабільність продовольчої ситуації в світі, стійкість світового ринку продовольства перед можливим впливом дестабілізаційних чинників (неврожаї, стихійні лиха тощо). Його критичне значення становить 60 денний запас зерна, що в перерахунку на середні обсяги виробництва відповідає 17% його річного загальносвітового споживання. В Україні, за оцінками фахівців, для того щоб сформувати інтервенційні запаси в розмірі 15-20% від його річного споживання, а це близько 5 млн. т., потрібно виробляти не менше 28,3 млн. т. зерна. [5].

За методикою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН), критерієм продовольчої безпеки є другий показник - виробництво зерна на душу населення (в таких країнах з розвиненим зерновим господарством, як США, Канада, Франція, цей показник становить 900-1000 кг.) [3].

З огляду на вищевказане, проблема дослідження виробництва, пропозиції і споживання зернових в Україні являється важливою складовою оцінки продовольчої безпеки країни і як наслідок формування державної політики в галузі регулювання аграрного сектору і впровадження ліберальних або протекціоністських заходів в формуванні зовнішньоторгівельних зв'язків України на світовому ринку зерна.

Зернова галузь залишається пріоритетною галуззю сільського господарства України. Виробництво зернових культур у 2006 році склало 14746 млн. грн. (у порівняльних цінах 2005 р.), що менше показника 2005 року на 1412 млн. грн., і складає 27 % загального обсягу виробництва продукції рослинництва і 15,5% загального виробництва продукції сільського господарства. Частина зернових культур в системі посівних площ займає 56% [4]. За останні роки обсяги виробництва зерна в Україні коливаються в межах від 20 до 41 млн. т. (рис. 2).

За інформацією Держкомстату України у 2006 році одержано 34258 тис. т. зерна (включаючи кукурудзу), з них пшениці – 13947 тис. т. (40,7 %), ячменя – 11341 тис. т. (33,1%). Показник загального обсягу виробництва зернових у порівнянні з 2005 роком знизився на 3758 тис. т., що становить 9,9 % від рівня врожаю попереднього року [4]. Поряд з цим, кращий порівняно з попереднім роком, одержано врожай ячменю – його зібрано 11341 тис. т. (на 20,9 % більше). У той же час, нижчий ніж у 2005 році отримано урожай пшениці – 13947 тис. т. (на 25,4 % менше), жита – 582 тис. т. (на 44,8%), вівса – 690 тис. т. (на 12,8 %), кукурудзи на зерно – 6426 тис. т. (на 10,3 %) (табл.1)[4].

Таблиця 1 - Виробництво зерна в Україні за видами культур

	2005		2006		Відхилення	
	Валовий збір, тис. т	Питома вага, %	Валовий збір, тис. т	Питома вага, %	тис. т	%
Пшениця озима	17683	46	12880	37	-4803	-9
Пшениця ярова	1016	3	1067	3	51	-
Ячмінь озимий	1008	3	982	3	-26	-
Ячмінь яровий	7967	20	10359	30	2392	10
Жито озиме	1053	3	582	2	-471	-1
Овес	791	2	690	2	-101	-
Кукурудза	7167	19	6426	19	-741	-
Зернобобові	758	2	747	2	-11	-
Інші	573	2	525	2	-48	-
Всього	38016	100	34258	100	-3758	

Слід відмітити, що частка пшениці в загальному обсязі скоротилася на 8,5%.

Зменшення обсягів виробництва зерна пояснюється з одного боку незначним скороченням посівних площ зайнятих під зернові культури з іншого зниженням урожайності зернових культур.

Основна виробнича база по виробництву зерна в Україні знаходиться в центральному і південному регіонах країни (рис 1).

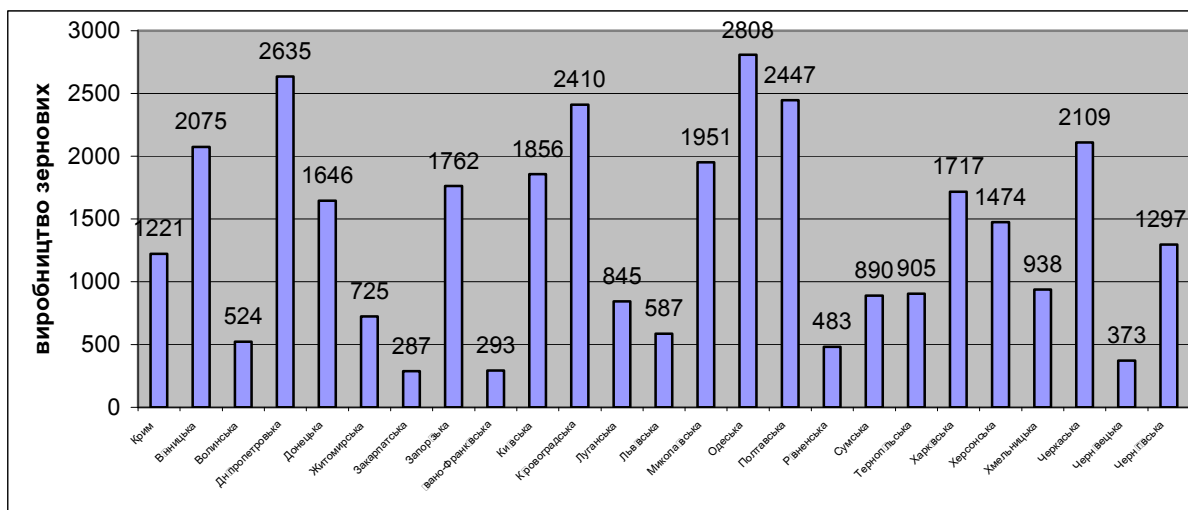

Рисунок 1- Збір зернових по регіонам України, 2006 (тис.т) [4]

Необхідно відмітити, що виробництво зернових по областях України (рис. 1) коливається від 287 тис. т. в Закарпатській області, до 2808 тис. т. в Одеській області. Такий розрив необхідно враховувати при формуванні регіональної економічної політики держави. Обсяг виробництва зернових в 2006 році в розрахунку на одну зареєстровану особу на початок 2007 р. склав 734 кг. За оцінками експертів вирішення продовольчої безпеки досягається у тих країнах, в яких середньодушеве виробництво зерна за рік складає не менше 800 кг [3].

За оцінками, орієнтовні обсяги виробництва зерна як найважливішого стратегічного продукту для задоволення мінімальних внутрішньодержавних потреб за кризового стану економіки повинні становити не менше 32 млн.т., а для нормального функціонування агро продовольчого комплексу і споживчого ринку – поступово доведені до 43 млн.т. [2].

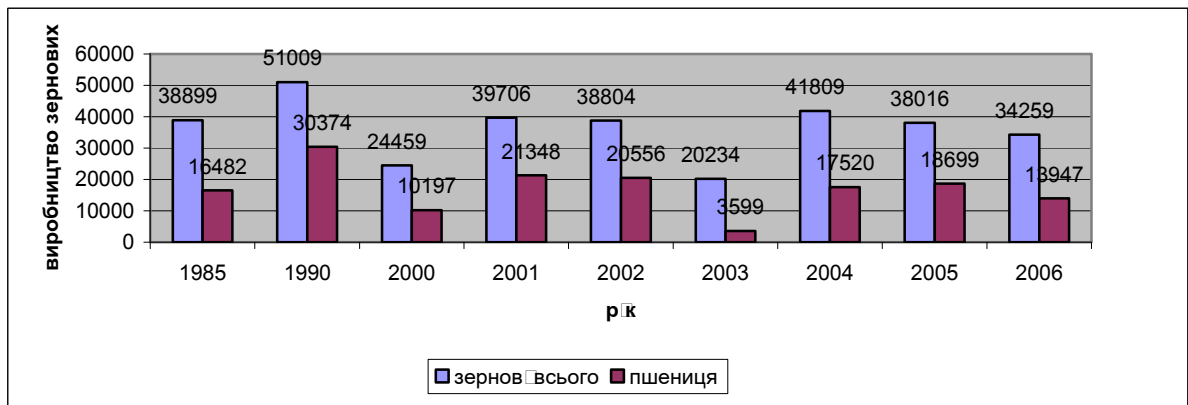

Рисунок 2 - Валовий збір зерна в Україні, тис. т. [4]

Аналіз показників валового збору зернових в Україні за останні роки, з огляду на відповідність вказаному індикатору, свідчить про те, що виробництво зерна в Україні знаходиться на рівні, який здатен забезпечити внутрішні мінімальні потреби держави (за винятком 2003 р.) й сформувати страхові запаси на достатньому рівні, але не достатній для нормального функціонування агро продовольчого сектору.

Треба відмітити, що вказані індикатори повинні переглядатися щороку в зв'язку зі змінами демографічної ситуації в країні, зокрема зменшенням чисельності населення України і збільшенням кількості людей, що виїхали за кордон на роботу, а також зменшенням посівних площ під зернові культури. Всі перелічені фактори ведуть до зменшення внутрішнього споживання зернових (табл. 2) і зміни індикаторів продовольчої безпеки в бік їх зниження. Динаміку зміни рівня пропозиції і споживання наведено в балансі зерна в Україні. (табл. 2).

Таблиця 2 - Динаміка балансу зерна за 2002-2005 роки, млн. т. [1]

Показники	2002	2003	2004	2005
Запас на початок року	16,8	13,8	6,8	14,0
Загальне виробництво	38,8	20,2	41,7	38,0
Імпорт	0,1	3,5	0,7	0,1
Всього пропозиція	55,7	37,5	49,2	52,1
Використання на посів	4,4	4,1	3,6	3,4
Використання на продовольство	8,5	8,3	7,9	7,4
Використання на корми	15,5	13,3	13,9	14,6
Промислова переробка	0,7	0,7	1,2	0,7
Експорт	12,2	3,9	7,6	12,5
Втрати	0,6	0,4	1,0	0,5
Загальний попит	41,9	30,7	35,2	39,1
Залишок на кінець року	13,8	6,8	14,0	13,1
Зміна запасів за рік	-3,0	-7,0	7,2	-1,0

Одним з показників, який істотно впливає на формування пропозиції зернових і державної політики регулювання споживчого ринку в Україні є величина залишків зернових на початок року (так, незважаючи на зменшення валового збору зерна в Україні в 2005 році в порівнянні з 2004р., його пропозиція в 2005 році була на 6% вище показника попереднього року за рахунок зміни величини початкових запасів (табл.2)).

Аналізуючи обсяги виробництва зерна з метою оцінки продовольчої безпеки необхідно враховувати, що Україна входить до шістьох найбільш світових експортерів пшениці і займає друге місце в світі за експортом ячменю. Кошти від експорту зернових являються джерелом надходження валютної виручки до країни, формуванням доходної частини бюджету і позитивно впливають на стан платіжного балансу країни. Тому одним з найважливіших завдань державного регулювання зернової галузі є розробка механізму встановлення мінімального рівня пропозиції зерна, основою якого є його виробництво, здатного забезпечити продовольчу безпеку країни з метою визначення граничних обсягів зернових, який українські виробники зможуть експортувати без загрози виникнення дефіциту в країні. Цьому має сприяти створення системи моніторингу, аналізу та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку, збирання і оперативне інформування всіх учасників зернового ринку щодо рівня цін на сільгосппродукцію та продовольство. Така система дозволить підвищити інформованість всіх суб'єктів зернового ринку, включаючи державу, та підвищити ефективність впровадження заходів регулювання аграрного сектора, включаючи зернову галузь. До основних інструментів державної політики спрямованих на обмеження експортних поставок належать ліцензування експортних контрактів і

впровадження експортних квот. Керованість процесами, що відбуваються в продовольчому комплексі має велике значення для безперебійного забезпечення населення країни продовольством.

Організаційна структура повинна відповідати й адекватній системі управління та регулювання без якої не обходиться жодна країна. У цьому плані заслуговує на увагу досвід США, Канади, країн ЄС, Центральної і Східної Європи. Світова практика свідчить, що у розвинених в агропромисловому відношенні країнах для виконання функцій регулювання аграрної сфери створюються спеціальні державні органи. Так, у США існує контрактна система і товарно – кредитна корпорація, у Канаді – Пшеничний комітет, у Франції – Державне управління з виробництву й продажу зерна. Для регулювання аграрним ринком у країнах з перехідною економікою (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) також державні структури, що за дорученням уряду виконують управлінські функції розробляють нормативно – правові документи, цільові програми тощо [3].

Висновки: аналіз виробництва зернових в Україні за останні роки свідчить, що його рівень достатній для функціонування споживчого ринку і формування страхових запасів країни. З іншого боку орієнтація українських виробників на зовнішній ринок, пов'язана з різницею світових і внутрішніх цін, вимагає втручання державного регулювання в формування зовнішньоторговельних зв'язків України на світовому ринку зерна з метою забезпечення продовольчої безпеки, захисту національних споживачів й уникнення дефіциту і росту цін на внутрішньому ринку. Особливої уваги дане питань набуває в сучасних умовах глобалізації, які вимагають від України якомога активнішого залучення її до міжнародної торговельної системи. Сприятли поліпшенню умов доступу українських виробників та експортерів на основні міжнародні ринки, підвищенню життєвого рівня населення, стимулюванню економічного зростання повинне повноправне членство України в Світовій організації торгівлі (СОТ).

Вступ нашої країни до цієї організації і одночасне входження у світовий економічний простір передбачає не тільки відкриття ринків, а й можливість одночасно застосування комплексу заходів щодо захисту внутрішнього ринку. Одним з негативних наслідків вступу до СОТ слід відмітити зростання експорту товарів, що споживаються в українському агропромисловому комплексі (насіння соняшнику, продовольчого та кормового зерна), що може спричинити підвищення цін на них на внутрішньому ринку.

Список літератури

1. Аграрний сектор України в 2005 році. / За ред. Ю.Ф. Мельника.-К.: 2006 – 88с.
2. Миценко І. М. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми. – Кіровоград: Центрально – Українське видавництво, 2001.- 204с.
3. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку/ Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; За ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина.- К.: Наук. думка, 2007.- 276 с.
4. Статистичний щорічник України за 2006 рік/ За ред. О. Г. Осауленка; Держкомстат України.- К.: Консультант, 2007.- 551с.
5. www.franko.lviv.ua

В статье проанализированы объемы производства зерна в Украине, соответствие их мировым и национальным критериям продовольственной безопасности.

To clause volumes of manufacture of grain in Ukraine and their conformity to world and national criteria of safety have been analysed.